

bitig

MSKÜ EDEBİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

bitig

MSKU Journal of Faculty
of Letters and Humanities

Sorumlu Yazar

Corresponding Author

Esengül ARGUN

Adres: Muğla Sıtkı Koçman
Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Öğrencisi

e-posta:

esengulargun552@gmail.com

 ORCID 0000-0002-2034-8739

Gönderim Tarihi / Received

07.09.2021

Kabul Tarihi / Accepted

21.09.2021

Atıf / Citation

Argun, Esengül (2021), “İslâm Öncesi Bazı Türk İnançlarının Salda Köyü’ndeki İzleri Üzerine Kısa Bir Değerlendirme”, *bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 2, s. 348-375.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Research Article

İslâm Öncesi Bazı Türk İnançlarının Salda Köyü’ndeki İzleri Üzerine Kısa Bir Değerlendirme

A Short Assessment of the Traces of Some Pre-Islamic Turkish Beliefs in Salda Village

Öz

Akdeniz bölgesinin, Burdur iline bağlı Yeşilova ilçesinin bir köyü olan Salda, çok köklü bir tarihe sahip olmakla birlikte, binlerce yıllık bu Türk tarihini de belleğinde yaşamaya ve yaşatmaya devam etmektedir. Bu çalışmada başlıca kültürler; ateş, dağ, hayvan, güneş, ay, yıldız, ağaç, su ve taş olarak belirlenerek, Salda Köyü’nde bu kültürlerle ilgili yaşatılan inançların neler olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen bulgular ışığında ise genel olarak inançların, İslam öncesi Türk devletlerinde göze çarpan inançlarla büyük benzerlikler taşıdığı sonucuna varılmıştır. Bu çalışmada, Türk Dünyası’nda varlığını sürdürmeyi başarabilen bazı kültürlerin neler olduğu ve bunların Salda Köyü’nde hangi şartlar altında hayat bulduğu, köyün bilge ve görmüş geçirmiş kişiler olarak adlandırıldığı kişilerle birlikte gerçekleştirilen çalışmalarla tespit edilmiştir. Ocağa duyulan hürmet, gök cisimleri ile ilgili bazı inanışlar, çeşitli iyelerin (koruyucu ruh) var olduğuna inanılan dağlar ya da ağaçlar bunlardan bazılarıdır. Anadolu’daki her bir yer, Türkistan’ın bir parçasıdır felsefesiyle yola çıkılan çalışmada yer verilen başlıklar, bilimsel verilerle desteklenmeye çalışılmıştır. Kolektif belleğin, toplumların sürekliliğini sağlayabilmesi için son derece önemli olduğu ve arada geçen asırlara rağmen İslâm öncesi din ve inanışların, İslâm dini ile birlikte kaybolmadığı, bilâkis pek çok inancın bu dinle harmanlandığı görülmektedir. Devam ettirilen bu davranışlar ise köy halkı tarafından bilinçsiz olarak, yani Kök Tanrı Dini ile bir ilgisi olduğu bilinmeden devam ettirilmektedir. Genetik kültürel kodlamanın devamı niteliğinde ırsıva (ırvasa) (âdet, örf, gelenek) adı verilerek, bu davranışlar varlığını sürdürmektedir. Salda Köyü’ndeki bu inanışların Türk Dünyası’nın bazı ülkeleri ile benzerliklerine de çalışma içerisinde yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkistan, Salda, kült, inanç, din.

Abstract

Salda Village, which is connected to the Mediterranean region, Burdur province, Yesilova district and has a very long history, continues to live and maintain the tradition of thousands of years of Turkish history. In this study, after determining the main cults like fire, mountain, animal, sun, moon, star, tree, water and stone, we tried to determine what are the beliefs related to these cults which are maintained in Salda Village. In the light of the findings, it was concluded that the beliefs in general bear great similarities to the beliefs that stood out in the pre-Islamic Turkish States. The study was carried out with the people who are called wise and experienced people of the village and it was determined what are the some cults which managed to survive in the Turkish World and how came these to life in Salda village. Respect for fireplace, some beliefs about celestial bodies and mountains and trees believed to have various protective spirits are some of them. The titles included in the study, which we started with the philosophy that every place in Anatolia is part of Turkistan, were tried to be supported by scientific data. It is seen that collective memory is extremely important for the sustainability of societies and that despite the intervening centuries, pre-Islamic religions and beliefs are not lost together with Islam, and many rituals are blended into this religion. These behaviors are continued by the villagers unconsciously without knowing that they are related to religion of Tengri. These behaviors continue to exist by calling them ırsıva (irvasa), (ritual or folk customs, traditions) as a continuation of genetic cultural coding. The similarities of these beliefs in Salda Village with some countries of the Turkish World, are also included in the study.

Key Words: Turkistan, Salda, cult, belief, religion.

Giriş

Bu makale, Türk milletini diğer milletlerden ayıran kültürler, inançlar, ritüeller vb. gibi Türkistan coğrafyasında ortaya çıkmış kadim Türk inancının izlerini Salda Köyü'nde arama amacındadır. Bahse konu kültürler, inançlar, ritüeller vb. Burdur ilinin Yeşilova ilçesine bağlı, 2000 nüfuslu Salda Köyü örneğinde ele alınacaktır. Zira Salda Köyü'nde tarihi sürekliliğin bir göstergesi olarak İslâm öncesi Türk inançlarının izleri olan bazı kültürlerin, inançların, ritüellerin vb. varlığını koruduğu görülmektedir.

Söz konusu inançlardan hangilerinin varlığını sürdürdüğünü tespit edebilmek için, halen köyde yaşayan ve gündelik hayatlarında bu kadim inançların bir kısmını bilinçli ya da bilinçsiz olarak gerçekleştiren köy sakinleri ile bir röportaj yapılmıştır. Mülakatlardan elde edilen verilerin daha anlaşılır hale getirilebilmesi için konuyla ilgili kaynaklarla kıyaslamalar yapılmıştır. Bu çalışma yapılırken de geçmiş ve hâl kıyaslamasının daha sağlıklı yapılabilmesi adına, tarihî devamlılık bağlamında bir tahlil yapılmıştır.

1. Ev ve Gündelik Yaşam ile İlgili İnançlar-Kültler

İnsanoğlu yerleşik yaşama geçtikten sonra, hayatının önemli bir kısmını evinde ya da evinin etrafındaki yaşam alanlarında geçirmeye başlamıştır. Evin yaşamın merkezinde yer alması ile birlikte, evle ilgili bazı inançların ve inançlara eşlik eden

ritüellerin geliştiği anlaşılmaktadır. Bu durum Türkler için de geçerlidir. Türk evleri, Türk kültürünün simgeleriyle donatılmıştır. Bu simgeler yoğun olarak Türkistan'dan Anadolu'ya taşınmışsa da elbette ki Anadolu'nun tarihinden miras kalan unsurlar da yer almaktadır. Bu sentezin örneklerini Salda Köyü'nde görebilmek mümkündür. Buna istinaden ev içerisinde de bulunan ateş/od, ocak ile ilgili inançlar, oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Türkler, tarih boyunca ateşe saygı duymuşlar, onun temizleyici bir vasfı olduğunu düşünmüşlerdir (Güngör-Günay, 1997: 67). Ateş ile bir bütün haline gelen ocak ise Türklerin eski inancında bulunan Umay Ana ile özdeşleşmiştir (Esin, 2001: 39, 53, 90) ve buna bağlı olarak bazı Türk topluluklarında Umay Ana, "ateş ruhu" olarak kabul edilmiştir (Çoruhlu, 2002: 44). Ayrıca Umay Tanrı'ya yardımcı bir varlık olarak düşünülmektedir (Taş, 2017: 50).

"Büyük Türk Sözlüğü Divanü Lûgat-it-Türk'te "Umay: Kadın doğurduktan sonra karnında çıkan hokka gibi nesnedir (son). Buna çocuğun ana karnında eşi denir. Birisi buna hizme ederse çocuk doğar (Umayka tapırsa oğul bolur). Kadınlar sonu uğur sayarlar", denmektedir. Yüzlerce yıl önce Kaşgarlı Mahmud'un kitabına aldığı bu inancı doğudan-batıya bütün Türkler de görmek mümkündür. Mesela Batı Trakya Türklerinde çocuk dünyaya geldikten sonra düşen son, üç gün bekletilir. Ardından kana bulanmış elbiseler alınır. Son da bu elbiselere konur ve bir çay kenarına gidilir. Yeniden çocuk olsun diye, son, suya atılır. Genç kızlar da çocukları olsun diye, güle oynaya kanlanmış elbiseleri yıkarlar." (Gömeç, 2018: 703)

Ateşin bu vasfına olan inançla, farklı coğrafyalarda yer alan Türk devletlerinde de karşılaşmaktayız. Başkurtlar ve Kazak Türklerinde de benzer ritüeller "*alaslama*" adıyla yapılmaktadır. (Güngör-Günay, 1997: 67.) Sibiryaya Türklüğünde ise bunu bir cenaze töreninde görebilmekteyiz. Onların inancına göre defin işlemi sona erdikten sonra acele bir şekilde ve asla geriye dönüp bakmadan eve/avluya girilir. Bu esnada hem cesedi taşımakla görevlendirilen kişiler hem de taşıma esnasında kullanılan hayvanlar ateşin üzerinden geçmek zorundadır. Bu ateş, aynı zamanda tabut yapılırken arta kalan tahta parçalarını ve cesedin altına yerleştirilmiş olan saman vb. ürünleri yakmakta da kullanılmaktadır (Seroşevsy, 2007: 204).

Bazı kaynaklarda Türklerin ateşe olan saygısı, yanlış yorumlanmakta ve bunun Zerdüştlük ile benzeştirilmeye çalışıldığını görebilmekteyiz. Ancak Türkler, Gök Tanrı'ya olan inançları dolayısıyla, ona saygı göstermek için, onun tarafından yaratıldığına inandıkları güneşe, hürmet göstermektedirler. Güneş dışında Türkler tarafından bir ışık, ısı kaynağı ve maddî-manevî bir temizlik aracı olarak görülen bir diğer unsur da ateştir. Ateşin, insanların ruhunu temizleyen bir gücü olduğuna, kamların gelecekle ilgili haberleri verebilmeleri ve Gök Tanrı ile bağlantı kurmalarını sağlayabilen bir aracı olduğuna inanmışlar ve dolayısıyla ateşe hürmetle yaklaşmışlardır. Bu hususla ilgili en ilginç bilgileri Türk kağanlarını ziyaret eden

elçilerin kabul törenine dair verdikleri bilgilerden edinmekteyiz. Kağanı ziyarete gelen elçiler, kağanın karşısına çıkmadan evvel yanmakta olan ateşin üzerinden geçirilirdi. Böylece elçilerin ruhen kötü düşüncelerden arındırılacağına inanılmaktaydı. Zira yabancı bir ülkeye, kültüre, dile sahip elçiler, yabancılığı ve bilinmezliği temsil etmekteydi. Bu ritüel, ilerleyen dönemlerde de varlığını koruduğu anlaşılmaktadır. Zira konuyla ilgili bir kaynakta bu hususa şu şekilde temas edilmiştir:

“Sefirleri temizlemek için iki sıra ateş arasından geçirirlerdi. Türkler bazı şeyler söylediler, çalgılar çalarak buhurlar yaktılar. Sonra adeta çılgın gibi bir hale gelerek Zemark’ı bir ateş etrafında dolaştırdılar. Bu suretle bütün felaketleri ondan uzaklaştırdıkları fikrinde idiler”¹ (Guignes, 2018: 445).

Ateşe olan bu saygıyı Türkmenistan’da da görebilmek mümkündür. Türkmenler, ateşe tükürmez, çer çöp atılmaz. Ateşle oynayan kimsenin de kaybolmuş bir eşyasını bulamayacağına inanılmaktadır (Özbay, 2007: 183).

Saha Yakut Türkleri arasında da ocağa yemek ya da içecek etme ikramı yapılmakta ateşten fal bakılmaktadır, ateşin iyisini² mutlu etmeye yönelik ritüeller mevcuttur (Seroşevsky, 2007: 226). Yine Yakut Türklerinin inancına göre herhangi birisi ateşe saygısızlık ederse deri hastalığına tutulacağına ve bu hastalığın kartaldan türemiş bir kam tarafından çakmak taşı yakılarak ancak iyileştirilebileceğine inanılmaktadır. (İnan, 2017: 108).

Kadim Kök Türk inancı ve örfünde ateşin temizleyici özelliğine dair kabullere değindikten sonra bu kabullerin Salda Köyü’nde varlığını ne kadar devam ettirdiğine temas edebiliriz. Salda Köyü’nde, kendilerine ateş ile ilgili sorular yönelttiğimiz köy sakinlerinin sorular karşısındaki tavırları, onların bu konuda ne kadar hassas olduklarını göstermiştir. Doğada canlı ya da cansız pek çok varlığın bir ruhunun olduğuna inanan köy halkı, pek çok kültü olduğu gibi ateş kültürünü de yaşatmaya devam etmektedirler. Bunu ise ateşi su ile söndürmemek, ateşe tükürmemek, ateşe çöp atmamak ya da ocağın başında ekmek yaparken kendi içtikleri sudan “*göz hakkı vardır*” deyip sacın ve ateşin üstüne saçarak göstermektedirler (Argun, 2020). Ekmek sacına ve altındaki ateşe bir miktar su dökülse de bu su, bir göz hakkı olarak kabul edilir ve hiçbir zaman ateşi söndürecek miktarda olmaz. Zira ateşe su dökerek “ocağı

¹Zemarkos, söz konusu yolculuğunu, 565-578 yılları arası imparatorluk yapmış olan II. İustinos döneminde, Kök Türk Devleti’ne gitmek üzere gerçekleştirmiştir.

² Türk kültüründe iyeler özleri itibarıyla hem saygı duyulan hem de korkulan varlıklardır. İyeler, doğayı ve dolayısıyla insan hayatını etkileyen tabii varlıkların “sahibi” ve “koruyucu ruhları”dır. Detaylı bilgi için bkz. Satı Kumartaşlıoğlu, *Türk Kültüründe Ateş ve Ocak İyeleri*, Kömen Yayınları, 2016 Konya, s.176.

söndüren” kişinin kendi ocağının da söneceğine inanılır. Köyde anlatılan bir olay şöyledir:

“Rahmetlik Ayşe halam ölmeden önce şöyle derdi. Bir gün Çilli Ümmühan geldi, beni yıkadı temizledi gitti. Beni yıkadığı suyu da ateşe dökerek gitti. Öleceğim artık benim ocağımı söndürdü diye ağıtlar yakmıştı” (Akbay, 2020).

Köy sakinleri arasında daha ziyade orta yaş grubunda devam eden bu inançların, kökenine dair sorular yöneltildiğinde ise; bu inancın nedenini bilmediklerini ifade etmektedirler. Ateşle ilgili inançların ve uygulamaların atadan kalma bir gelenek olduğunu, bu nedenle gündelik hayatta riayet edilen bir alışkanlık haline geldiğini, bu tür ritüelleri yerine getirmezlerse içlerinin rahat etmediğini, sacın ve ateşin hakkını içtikleri duygusuna kapıldıklarını ifade etmekte “Ateşe su dökerek söndürürsen, senin de ocağın söner” demektedirler (Akbay, 2020).

Ateşin/ocağın su ile söndürülmemesi gerektiği ile ilgili Salda Köyünde var olan inançların bir örneğini bir köy sakininin ifadelerinde bulmak mümkündür:

“Ömer karısı¹, yetim çocuklara bakan iyi niyetli bir kadındı. Bir gün kazanda suları kaynatıp, tokuçlarla çamaşır yıkama işini bitirdikten sonra “ Ya destur! Şeytan çek çoluğunu çocuklarını!” demeden kazanda kalan suyu ateşe döküvermiş. Aynı günün akşamı, evinde ocağın başında oturmuş ısınırken aniden çüce şeklinde bir şey ocağa “lop” diye oturuvermiş.” Kadın daha sonra çok korktuğunu, daha önce hiç böyle bir şey görmediğini anlattı. “Ömer karısı, eliyle o ocakta oturan şeyin ayaklarına bastırılmış ve kemikleri olmadığını fark edince onun şeytan olduğunu anlamış.” Eskiden böyle şeytan gördüğün zaman herkesin söylediği ve şeytanların da bundan korktuğuna inandıkları beyiti tekrar etmiş. “Gıı! Sen buraya geldin amma Çarşamba Dağı ile Perşembe Dağı'nı bir ateş tutmuş yanıp, çıkıp, gidibaa!”² Şeytan bunu duyunca “Vay yavrularım, vay yavrularım!” deyip gidecekken, ocaktaki külün içine hem idrarını yapmış hem de tükürmüştü ve ondan sonra gitmiş. Hayretler içerisinde olan biteni anlamaya çalışan Ömer Karısı, hemen bir kürek yardımıyla külden bu pislikleri alıp, dışarı atmış evinin kapısını da kilitleyip dualar okumaya başlamış. Çok geçmeden şeytan geri gelmiş ve “Kapıyı aç!” diye bağırmaya başlamış. Hacı Ömer karısı ses çıkartmayınca şeytan; “Sidiicim, kaa(ğ)sıncım siz açın kapıyı³” demiş. Onlar da “Küllükteyiz! , çöplükteyiz!” diye cevap veriyormuş. Bunun üzerine şeytan, Ömer karısına tekrar seslenmiş; “Hadi bakalım, ben sana yapacağımı bilirdim. Sen, gündüz kaynar kazandaki suyu ateşe döküp benim çocuklarımı yaktın, beni uyarmadan bana çekil demeden döktün! İki yetim çocuk büyütüyorsun, onların hatırına sana seslenmeyeceğim!” diyerek çekip gitmiş. O olaydan sonra kadın her akşam kapısını kilitler öyle uyurdu ve akşamları kapıyı kimseye açmazdı. O korkuyu ölene kadar içinden atamadı” (Akbay, 2020).

¹ Adı geçen köyde bir dönem kadınlar kendi isimleri ile değil, lakap olarak kullandıkları eşlerinin isimleri ile hitap edilmişlerdir.

² “Hey! Sen buraya geldin ancak, Çarşamba Dağı ile Perşembe Dağı'nda çok büyük bir yangın başlamış, yok olmak üzere”.

³ Şeytanın seslendiğine inanılan idrarı ve tükürüğü.

Olayın yaşandığına dair hiçbir şüpheleri olmayan köy sakinleri hem şeytandan hem de şeytana zarar verecek uygulamalardan kaçınmaya özen göstermekte olduklarını ifade etmişlerdir.

Türk dünyasında ateşi/ocağı söndürecek yabancı cisimlerin ateşe atılmaması/dökülmemesi yönündeki inanç kadar, ateşe ikramda bulunmak gerektiği, ateşe tâzim ve hürmetle yaklaşmak gerektiği yönünde de bir inanç vardır. Saha Yakut Türkleri arasında da ocağa yemek ya da içecek ikramında bulunulmakta ateşten fal bakma gibi ateşin iyisini mutlu etmeye yönelik ritüeller mevcuttur (Seroşevsky, 2007:).

Salda Köyü'nde ateş kültünün başka kültürlerle karışık halde varlığını devam ettirdiği görülmektedir. Nazar için hazırlanacak olan kurşun, ocakta yakılan ateşle yapılmaktadır. Büyü olduğunu düşündükleri zamanlarda ise ateşe; üzerlik, elduran, buhur gibi koruyucu olduğuna inanılan otlar atılmakta ve dua edilmektedir. Böylelikle yapılmış olan büyü'nün bozulacağına inanılmaktadır. Dökülen saçların, kesilen tırnakların ateşe atılarak yok edilmesi gerektiğine inanılmaktadır. Bunların çöpe atılması durumunda ise baş ağrısı gibi çeşitli rahatsızlıkların yaşanabileceğini düşünmektedirler. Ateşin hem kötü ruhlara hem de iyi ruhlara ev sahipliği yapabileceğinin düşündükleri için, ateşe olabildiğince saygı göstermeye çalışmaktadırlar. Ayrıca üzerlik otundan yapılan gösterişli bir duvar süsünün de nazar gibi istenmeyen durumlara karşı koruyucu vasfının olduğuna inanılmaktadır.

Şekil 1 Üzerlik Otundan Yapılmış Duvar Süsü Örneği

Ateşin bir başka kullanımı da büyü vb ritüeller içindir. Böylesi ritüellerde ateşten medet umma durumu söz konusudur. Zira Kırgız ve Kaşgar Türkleri arasında da gözlendiği üzere; evin ocağındaki ateşte bir dişi ve bir erkek ruhun yaşadığına inanılmaktadır (Çobanoğlu, 2016: 11-34) Yine Salda Köyü'nde ateş ve ocağın bir arada kullanıldığı ayrıca buna bir at nalının da eklendiği anlaşılmaktadır. Ateşin/ocağın ve

demirin bir arada kullanılması vasıtasıyla büyü yapılır. Nitekim nalin ve ateşin bir ritüelde ortak kullanımıyla ilgili bir köy sakini şu şekilde bir anlatımda bulunmuştur:

“Çocuğu olmayan bir kadının kocası, bu duruma artık daha fazla dayanamayarak yakın köyden kendisine bir eş bulmaya gittiği sırada, çocuğu olmayan kadın ise ağlayarak Hasan Çavuş adlı, elinde el yazması kutsal bir kitap olduğuna inanılan adamın yanına gider ve kendisinden yardım ister. Hasan Çavuş kendisine, kitaptan bir sayfayı yazıp verir Bu sayfayı bir suya koymasını ve bu suyla da yıkanmasını söyler. Bir başka sayfayı evlerindeki merdiven taşının altına koymasını ve son olarak üçüncü sayfayı da ocakta yeni yaktığı bir ateşe nal koyup üzerine de yazdığı diğer kâğıdı koyup yakması gerektiğini söyler. Böylece ateşte yanan nal ısındıkça, kocasının karısına olan sevgisinin artacağı inancı gerçekleşecektir. Gerçekten de ocaktaki ateş sönmeden kadının kocası geri geldi” (Cengiz, 2020).

Hâlâ çocuğu olmayan kadın ise üzüntüsüne dayanamaz ve şifa olması için rahmine sülük katar ve birkaç gün içinde de ölür. Köy sakinleri bu ve benzeri uygulamaların, ateşte yaşadığına inanılan ruhların yardımıyla gerçek olduğunu düşünmektedirler.

Ateşin maddî-manevî temizleme özelliği dışında bir şifa kaynağı olduğu şeklinde bir inanç da mevcuttur. Buna göre Salda Köyü sakinleri, ocaklıktaki küllerin kullanılmasıyla bazı rahatsızlıkların tedavi edilebileceğine inanmaktadırlar. Böylesi bir tedaviyi Salda Köyü'nde yalnızca bir kişi yapabilmektedir. Çünkü bu işlemin yapılabilmesi için kişinin genetik yollarla bu doğaüstü güce sahip olması gerekmektedir. *Sedef, donanma, kaşıntı, uyuz, temreği, siğil*, vb. gibi rahatsızlıkların tedavisinde ocaktaki kül, sarı ya da siyah renkli bir ip ve kolonyaya ihtiyaç vardır. Kadın, bu malzemeleri kullanırken bir taraftan okuduğu dua ile sorunlu bölgenin olduğu yeri kalemle çizmektedir. Sarılık olan insanların tedavisi için ise bu sarı ip, su dolu bir leğene katılır. Hastanın ayakları da bu suya sokulur. Daha sonra çeşitli dualar okunurken sarı ip siyah¹ bir ipe birleştirilir ve hastanın ayaklarına, kollarına ve boynuna bağlanır. Böylece tedavinin sonuç verileceğine inanılmaktadır. Civar köylerden de rağbet görmektedir. Kendisiyle görüşmemiz esnasında şans eseri gelen bir hastaya yapılan bu uygulamayı kaydetme şansımız olmuştur (Cengiz, 2020).

2. Bazı Gök Cisimleri ile İlgili İnançlar-Ritüeller

Dünyanın çok farklı yerlerinde yaşayan Türkler için ay ve güneş kutsiyet atfedilen gök cisimleridir. Türklerin İslâmiyet'i kabul etmeden önceki dinleri ve farklı inançları ay ve güneşe atfedilen kutsiyetin kaynağıdır. Salda Köyü'nde, diğer köylerde olduğu

¹ Türklerde, pek çok unsurda olduğu gibi renklerin de ayrı ayrı önemi ve kullanım alanları olduğu bilinmektedir. Renkler, sosyal hayattan savaşımlara kadar her konuda karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, Hun Hakanı Mo-tun'un batıya beyaz, doğuya mavi (kır), kuzeye yağız, güneye de al atlarla savaş düzeni oluşturduğu bilinmektedir. Bununla birlikte, merkez ise sarı renkle temsil edilmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Genç, Reşat, *Türk İnanışları ile Milli Geleneklerinde Renkler ve Sarı-Kırmızı-Yeşil*, Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1999, ss. 3-4.

gibi gökyüzü ve gök cisimlerine saygı duyulmakta, köy sakinleri güneş, ay ve yıldızların insanlığa bilgiler sunmaya çalıştığını düşünmektedirler. (Akbaş, 2020) Yine köy sakinleri her bir gök cisminin iyi ya da kötü olayların habercisi olduğunu düşünmekte (Cengiz, 2020) ve onları doğru gözlemlenebildiği takdirde insanlığa çok şey öğretebileceğine inanmaktadırlar.

Köyde, güneşin doğuşundan sonra uyanmak hoş karşılanmamaktadır. Zira köy sakinleri güneşin doğduğu dakikalarda, meleklerin rahmet ve rızık saçtığına inanmaktadırlar. (İlhan, 2020) Kendileriyle röportaj yaptığımız kişiler güneş doğduktan sonra uyanırlarsa sabahın erken vakitlerinde dağıtılan bu rızıklardan yararlanamayacakları düşüncesindedirler. Bu düşüncelerini şu şekilde ifade etmektedirler: “*Gün doğmadan kalkınca tavuklar nasibini verir*” ve “*Güneş doğduktan sonra kalkarsan nasibini kuşlar, kurtlar toplar*” (İlhan, 2020). Ayrıca gün batımında (ikinci vakti) uyumaması gerektiğini, aksi takdirde uyuyan kişinin ruhsal hastalıklar geçirebileceğini ya da ömrünün kısılacığını düşünmektedirler. Yine güneşle ilgili inançlardan kaynaklı bir başka ritüelde güneş tutulması sırasında tunçtan mamul tabak-çanakların birbirine vurularak ses çıkartılması ve tüfeklerin gök yüzüne doğru ateşlenmesi şeklinde gözlemlenir. (Cengiz, 2020) Köy sakinlerine niçin özellikle tunçtan mamul tabak-çanağın birbirine vurulduğu sorulduğunda tunçtan yapılmış kap kacağın çıkardığı seslerin diğer metallerden yapılmış kap kacaktan farklı olduğunu (Cengiz, 2020) ifade etmişlerdir. Güneş tutulması esnasında gerçekleştirilen bu ritüellerin nedeni sorgulandığında uygulamanın gerekçesinin “*irswa*”¹(irvasa) olduğu söylenmektedir (Argun F., 2020). Türklerde gök cisimlerine bakarak, hava olaylarını tahmin etme, zamanı tespit etme yönünde kökeni kadim zamanlara dayanan bir gelenek olduğu bilinmektedir (Bazin 2011: 524-535). Aynen geçmişte Türkistan coğrafyasında olduğu gibi günümüzde de Salda Köyü’nde gökyüzündeki cisimlerin hareketlerinden hava durumu tahmini yapılmaktadır. Köy sakinleri bu yeteneğin, aileye has bir özellik olduğunu, sonradan bu bilgiye sahip olabilmenin pek mümkün olmadığını düşünmektedirler. Kendisiyle mülakat yaptığımız bir köy sakini, ailesinin ve kendisinin böyle bir yeteneğe sahip olduğunu söyledikten sonra, başından geçen bir hadiseyi şu ifadelerle aktarmıştır:

“Kepirli’nin üstünde (Salda’da bir bölge adı), akşam olmaya yakın yıldız doğdu. Ben inek sağıyordum. Babam çok bilirdi, beni yanına çağırdı. Çıktım, dam başının üstünde anason var. Islanınca kararıyor, o zaman ürünleri kullanamayız. Babam “Bak şu yıldız görüyor musun” diye sordu. Evet dedim. Yıldızın “elini çabuk tut! elini çabuk tut” dediğini söyledi. “Yarın, afet var şu anasonu ne yapacaksan yap, aşağıya indir” dedi. Ben de “Babam,

¹ Irsiva; âdet, gelenek.

İstanbul'u sele kaptırdı" diyerek güldüm. Ertesi gün, güneşli bir havada birden kara kara bulutlar ortaya çıktı. Çayırlardaki nohut destelerini her şeyi aldı götürü. Hiç unutamam. Çok büyük bir afetti. Babam yine doğru tahmin etti" (Akabay, 2020).

Konuyla ilgili anlatılarına devam eden köy sakininin, başından geçen bir başka hadise de şu şekildedir:

"Bir gün günlük güneşlik bir havada halı yıkadım. Çobanlar yıldızlara göre hareket ederlerdi. O gün, Sarı Hasan'ın yıldızıymış. O yıldıza da Sarı Yıldız diyorlar. Bana "Halıyı içeri al. Bugün Sarı Yıldız'ın son günleri kar yağacak" dedi. Ben de "Hava günlük güneşlik kar güneşten mi yağacak" diye onunla da alay ettim. Akşam oldu, yemek yedik çay içtik. Bu kadarcık bir süre geçmişti. Dışarı çıktım. Bir de ne göreyim! Halının üstünde dört parmak kalınlığında kar birikmiş!" (Akabay, 2020).

Yine kaynak kişi, *Sarı Hasan*'ın; yıldızlardan, rüzgârdan, ayın etrafında çevrili olan kırmızı şeritten ertesi gün yaşanacak tüm hava olaylarını bildiğini, söylediği afetlerin de bir bir yaşandığını söylemiştir. Kendisindeki bu yeteneğin farkına, babasının vefatından sonra vardığını söyleyen köy sakini, babasıyla ilgili anlattığı bir başka ilginç anı da şudur:

"Mükerrem ile Sevim Köpekçayı'na (Salda'da bir bölge) fasülye çapasına gidiyorlar. Yolda onları göre babam "Kızım, bugün afet yaşanacak, çocuklara zarar gelebilir, oturun evinizde, gitmeyin" demiş. Mükerrem: "Aman! Şu otomobil süreceği (direksiyon) kulaklı adam (büyük, kepçe kulaklı demek istiyor) nereden bilsin!" demiş. (Bu yaşananın üstünden) Biraz zaman geçince birden dolu yağmaya başlamış. (O kadar büyük ve şiddetli imiş ki) Doludan çocukların başları delinmiş. Ertesi gün Sevim yanıma gelmişti "Senin baban bunları nasıl biliyor, kulaklarına çaput bağlayalım" (Akabay, 2020).

Yıldızların insanlarla bir bağlantısı olduğunu düşünen Salda sakinleri, her insanın bir yıldız olduğunu söylemekte ve bir yıldızın kayması durumunda bir insanın öldüğünü düşünmektedirler. (Akabay, 2020)

Türklerin gök cisimlerine bağlı olarak gündelik hayatlarındaki inançlarını ve bu inançlar çerçevesinde gelişen ritüelleri biçimlendiren bir diğer kült de ay kültüdür. Ay kültünün Türkistan'dan Anadolu'ya kadar çok geniş bir coğrafyada var olduğu görülür. Ay kültü, günümüzde Kazak Türkleri içinde de varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Kazak Türkleri yeni ay gördüklerinde:

"Ay gördük, erenlik gördük, yeni ayda arıkla, eski ayda esirge" şeklinde dua etmektedirler (Kıyak, 2010, s.137).

Gök cisimlerine karşı yaşatılan bu kültler, Kök Türkler arasında da görülmüştür. We-i Shu'ya göre, T'u-küeler'in kağanına ait otağın girişinin, sabah ilk olarak güneşi görebilmek, onun doğduğu yönü selamlamak için doğuya dönük olduğunu yazmaktadır (Tryarski, 2012: 44). Ay, İslâm öncesi dönemlerden itibaren Türkler

tarafından kutsal kabul edilen kültlerden birisi olmuştur. Günümüz fen bilimleri alanında yapılan bir takım bilimsel çalışmalar ayın, sahiden de insanlar üzerinde bazı etkileri olduğunu kanıtlamıştır.

“Özellikle dolunayın insan davranışları üzerinde olağandışı etkilediği düşünülmektedir Lieber ve Sherin (1972) “biyolojik gelgit” olarak adlandırdıkları, ayın çekim kuvveti ile özellikle su üzerindeki gel-git etkisi yaratması, normal bir yetişkin insan vücudunun %70 gibi bir rakamını oluşturduğundan insanın biyolojik yapısında etkili olduğudur. Ayın evrelerinin insan üzerinde hem biyolojik hem de psikolojik etkisi “Transilvanya Etkisi” olarak literatürde yerini almıştır” (Karcioğlu, 2018: 535).

Türk atasözleri, türküleri ve deyimlerinde de sıkça karşılaştığımız ay, İslâm öncesinden günümüze kadar gizemli ve görkemli varlığını sürdürmektedir. Bu durum kimi zaman efsaneleşerek mitolojide kendine yer edinmişse de Fen Bilimleri ayın özellikle de canlılar üzerinde çok daha fazla donanıma sahip olduğu görüşündedirler ve bu görüşün ispatı için bilimsel çalışmalarını sürdürmektedirler. Tıpkı güneş ve yıldızlarda olduğu gibi ay için de yörede yaşayan bazı inançlar bulunmaktadır. Aya dönük haldeyken tuvaletin yapılmaması ya da aya doğru tükürülmemesi gerektiğine inanan Salda halkı, ay tutulmasının yaşandığı sırada, güneş tutulmasında yapılan tunç tabak çalma ritüelini yapmaktadırlar. (Argun, 2020) Ayın, insanların dualarına cevap verebileceğine, isteklerin gerçekleşmesine yardımcı olabileceğine inanmaktadırlar. Özellikle dolunaylı gecelerde yapılan dualardan birisi şu şekildedir:

“Killikte geyik yumurtlamış. Geyiğin yumurtası çatlamış, Değirmencinin külünden, cinlerin pirinden, şeytanların şahından, şer’inden, kadın ise göğsünden, erkek ise ürettiği yerden patlasın. Gök gözden, alacalı gözden, Allah saklasın. Arık kıyısına yatmışım, kurbağalardan korkmuşum, Ayın eğrisi, günün doğrusu, çıksın gitsin kafanın ağrısı” (Argun F., 2020).

Bunun dışında, ayın ilk hali görüldüğü gecelerde, okumanın sevap olarak kabul edildiği bir başka dua daha bulunmaktadır:

“Ay’ı gördüm Allah, Amentü billah. Nuru yüzüme, şavkı gözüme Ağrım acım cavır¹ kızına” (Cengiz, 2020).

Duaların ve dileklerin dışında, siğil gibi bazı cilt hastalıkları için de ayın iyileştirici bir gücü olduğuna inanmaktadırlar. Bu ritüel şu şekilde gerçekleşmektedir: Ayın görüldüğü bir gecede, elinde siğil olan kişi, çıtlık ağacına gider ve bir dal koparır. Evine geri dönerken asla geriye dönüp, arkasına bakmaz. Eve girmeden önce koparılan dalı, ahıra atar. İnanca göre ahırdaki dal kuruyana kadar, eldeki siğiller iyileşmiş olmaktadır. (Argun F. , 2020)

¹ “Cavır” sözcüğü ile “gâvur” demek istenmektedir. Müslüman olmayan kişileri ifade eder. “Cavır” ile ilgili kalıplaşmış kelime grupları, söz konusu köyde mevcut olup, hakaret amaçlı kullanılır.

3. Dağ/Tepe ve Ağaç ile İlgili İnançlar-Ritüeller

Türkistan coğrafyasında dağ kültü oldukça eski ve yaygın olan bir kültürdür. Çin kaynaklarının verdiği bilgilere göre; bu inancın, İslâm öncesi Türk halklarında da var olduğu bilinmektedir. Uygurlar'daki Türeyiş efsanesinde olduğu gibi mitolojik anlamlar da yüklenmiş olan bazı dağlara (Cüveynî, 2013: 101-106), özel bir anlam yüklendiği gibi aynı zamanda Gök Tanrı'ya en yakın yerler olması sebebiyle de dağlara özel bir ehemmiyet atfedilmiştir (Bayat, 2006: 351). Bu kutsal/önemli kabul edilen yerler, Türklerin kurban törenlerini gerçekleştirdikleri mistik yerler olarak da bilinmektedir (Ocak, 1993: 401-402). Bugün bu inanış, aynı şekliyle Hakas ve Altay Türkleri arasında da yaşamaya devam etmektedir (Taş, 2017: 104). Yine Türkler tarih boyunca, *yüksek* dağ zirvelerini Gök Tanrıya yakın olduğu gerekçesiyle Tanrıya yakın olduklarına inanılan erenlerin mekânı olarak kabul etmişlerdir:

“Her dağda mutlaka bir eren olduğuna inanmışlardır. “Kutsal dağ, kutsal tepe” kavramları bölgede “Kutsal dedenin” bulunduğu dağ veya kutsal dedenin bulunduğu tepe biçimine dönüşmüştür. Ziyaret edilen Dede mezarlarının hemen hemen tamamına yakını yüksek bir tepede, ya böyle bir tepenin derince bir dereye bakan yamacında ya da yıllanmış yaşlı ağaçların altında yer almaktadır” (Şahbaz, 2018: 2250-2261)

Salda Köyü sakinleri de kökenine vâkıf olmamakla birlikte dağlara yönelik hürmet/saygı beslemektedirler.

Köy halkının büyük saygı ile karışık korku duyduğu Dede adlı mevki, köyün çıkışında yer alan ormanlık bir tepedir. Tepe, çam ağaçları, ardıç ağaçları, kürt fidanları¹, çalılıklar ve türlü otlarla kaplıdır. Burada her zamankinden daha hassas ve dikkatli olmaları gerektiğine inanmaktadırlar. (Cengiz, 2020) Kendilerince, bu inancın altında yatan pek çok sebep bulunmaktadır. Mevkiide bulunan çam ağaçları başta olmak üzere diğer bitki türleri de kutsal kabul edilmektedir (Argun F., 2020). Dede mevkiindeki çam ağaçlarına atfedilen kutsiyet, muhtemelen ağaçların kutsiyet atfedilen bir yerde bulunmalarından kaynaklanmaktadır. Zira bu mevkiide bulunan çam ağaçlarıyla benzer bir durumu, Kuzey-Türk Destanlarında bulunan çam ağacı motifinde de görmekteyiz (Köroğlu, 2019: 13). Türk Destanlarında hayat ağacı genellikle kayın ve kavak ağaçlarıyla tasvir edilirken, Altay Destanlarında hayat ağacı, çam ağacı ile tasvir edilmiştir (Ögel, 2014b: 607). Bunun başlıca nedeni, bölgedeki çam ağaçlarının yoğunluğu olmalıdır. Salda Köyü'nde bulunan Dede Tepesi'nde, eskiden bir yatır olduğunu, ancak bu yatırın yakın zamanda kazıldığını söyleyen köylüler bu iddialarının doğruluğunu şu örneği vererek anlatmışlardır:

¹ Yörede süpürge yapımında kullanılan bitki türü.

“Kadının birini cin kullanıyordu. Cin, kocasının donuna bürünüp yatağına geliyormuş. Ancak ertesi gün sabah uyanınca fark edebiliyormuş. Ne yaparlarsa yapsınlar bir çare bulamadılar. Onun çok yakın bir akrabası, sabahleyin gün doğmadan, bu kadına gusül abdesti aldırır yine gün doğmadan o yatırın etrafında döndürürmüş. Abdestten önce üzerinden çıkardığı kıyafetleri yatırın üzerine bastırır, orada bırakırmış. Ertesi gün aynı işlemi tekrar yapar, bir önceki gün yatıra bastırıp bıraktığı kıyafetleri giydirmiş. Böyle böyle kurtarmış. Bir daha o cin kadına yaklaşmamış” (İlhan, 2020).

Dede Tepesi’nde bulunan tüm ağaçlar, çalılıklar ve hatta kurumuş otlar kutsal ve dokunulmaz kabul etmektedirler. Buradan herhangi bir şey alındığında, başlarına türlü kötü olayların geleceğini düşünmektedirler. (Yıldırım, 2020) Konuyla ilgili anlatılanlar ise bir hayli şaşırtıcıdır. Kendisiyle mülakat yaptığımız köy sakini; *“babam bir gün tarladan dönerken Dede’den bir değnek kesmiş. Aynı günün akşamında ise ahırdaki düvenin öldüğünü görmüş. Bir başkasının da yine bu sebeple öküzü ölmüş”* (Argun G., 2020) şeklinde konuyla ilgili bilgilerini paylaşırken; bir diğer köy sakini de şu ifadelerle bildiklerini aktarmıştır;

“Onbaşılının¹ Arif dayı oradan armut toplamış gelmiş. Kötü ruhlar sabaha kadar topladığı armutları rüyasında adama saydırmış. Sabah olur olmaz “Görüklü gücük edin, ilik edin bunları” diye ilene ilene² armutları geri götürüp bırakmış.” Bir diğer köy sakininin anlattıkları ise şu şekildedir; “Dede’ye yakın bir yerde tarla işleriyle uğraşırken küçük bir çocuğun tuvaleti gelmiş ve oradaki çalılıklarda çocuğun ihtiyacını gidermişler. Onlar tekrar geri dönene kadar, çocuğun tüm kıyafetlerinin çam ağacının üstüne çıkmış olduğunu görmüşler. Neden olduğunu anlamışlar tabi hemen ve gidip çocuğun tuvaletini topraktan temizlemişler. Ondan sonra *kıyafetler birer birer ağaçtan aşağı düşmeye başlamış*” (Akbay, 2020).

Tüm bu yaşananlar, kutsal kabul edilen dağlardaki bazı ağaçların önemini vurgulamaktadır. Köy halkı doğaüstü olaylarla karşılaşmamak için bu çevrede tedbirli davranmaya çalışmaktadır. Yine aynı mevkide mecbur kaldığı için bir ağacın altına küçük tuvaletini yapmak zorunda kalan bir köy sakini de başına ilginç bir olay geldiğini iddia etmektedir. Aynı günün gecesinde, başından aşağı dökülen insan idrarıyla uyandırıldığını, bunun kesinlikle su ya da ter olmadığını, hatta idrar gibi koktuğunu tüm ayrıntılarıyla anlatmıştır. Bunun sebebi olarak da Dede’de çam ağacının altına yapmak zorunda kaldığı tuvalet ihtiyacıyla ilgili olduğunu söylemektedir (Argun F., 2020). Yine anlatılanlar arasında, Dede’deki tüm ağaçların neredeyse insansı özelliklere sahip olduğu yer almaktadır. Kendisiyle röportaj yaptığımız bir başka kişi de şu şekilde bir beyanatta bulunmuştur: *“Koca Nuri Karısı, cuma günü ezan okunduktan sonra, Dede’deki çam ağacı yattı kalktı yattı kalktı, töbosun³ gözümle gördüm”* (İlhan, 2020). Burada çam ağacının ezandan sonra namaz

1 Bu bir lakaptır.

2 Beddua ederek.

3 “Yalan söylemiyorum, tövbe olsun, Allah şahittir” anlamlarında kullanılan bir söz.

kıldığı iddiası söz konusudur. Normalde insana ait olan bir eylemin ağaç tarafından yapıldığının iddia edilmesiyle konuya antropomorfik bir yaklaşım getirmişlerdir. Anlatılan hikâyenin doğruluğunu ifade etmek için hikâyeyi anlatan kadın hakkında şu ifadeleri kullanmaktadırlar: “gerçekten yalan söyleyecek biri değil o kadın, hem neden yalan söylesin canım koskoca kadın” (Akbay, 2020). Bu mevki ile anlatılan ve dilden dile dolaşan çok fazla anlatı bulunmaktadır. Hemen hemen herkesin söz konusu mevki ile ilgili kendisinin ya da yakınının yaşadıklarını iddia ettikleri farklı farklı olaylar bulunmaktadır. Dede'ye çok yakın yerde oturan ve çalışmamız esnasında yanımıza gelerek kendisinin başından geçen bir hadiseyi anlatan bir kişinin anlattıkları şu şekildedir:

“Sabahleyin namaza kalmıştım. Bir de ne göreyim! Atlılar! Sayları on beş yirmi kadar vardı. O nalların sesleri, o atları sürüşleri, bir ellerinde tuttıkları kılıçları, bir ellerinde atın yularlarını tutuşları hala gözümün önündedir. Artık, köye saldıracaklar dedim kendi kendime ama Dede yolunun sonuna geldikleri zaman gözden kayboluverdiler. Orada Dede'ye ait yatır var. Sanırım onlar, o yatırı koruyan askerlerdi.” (Yıldırım, 2020)

Köyün zenginlerinden olan Halil Beyler, yağmur duasının yapıldığı günde, Dede'nin kerametine inandığı için burada yufka ekmeği yapar ve ertesi gün yine burada tüm köylüye yemek dağıtırmış. Yapılan ekmeğin ve yemeklerin tüm köylüye yeter hatta kalanları da köy halkı arasında paylaşırlarmış. Az miktardaki yiyeceklerle çok sayıda insanın doyurulması şeklinde gösterilen bu hikâyenin benzerlerini içlerinde bol miktarda İslâm öncesi inanç unsuru barındıran evliya menkıbelerinde de görmek mümkündür (Ocak, 2016: 115-116).

Türkistan coğrafyasında dağ başları Gök Tanrıya yakın mekânlar olarak kabul edildiğinden, Gök Tanrıya yakın kişiler olan erenlerin mekanının böylesi dağ zirvelerinde olduğuna inanılır. Bu nedenle Türkler, tarih boyunca hem bazı dağları kutsal kabul etmişler, buralarda kurbanlar keserek dini ritüellerini gerçekleştirmişlerdir. Böylece kurbanların dağın ruhuna ve Gök Tanrı'ya sunulmasını gerçekleştirmişlerdir (Polat, 2020: 153-174). Asırlar sonra İslâmî formatta ve bazı değişikliklerle birlikte tekrar karşımıza çıkan bu ritüelin, yine kutsal kabul edilen bir tepede gerçekleştiriliyor olması, Türklerin eski inançları ile ilgilidir. Dağlar kadim Türk düşüncesinde ve inançlarında bir ibadet yeri olarak kabul edildiği gibi ayrıca bereketiyle de anılan kutsal mekânlardır. Muhtemelen kutsiyet atfedilen dağların bereketli bir yer olması durumu, dağların her şeyin yaratıcısı olan Gök Tanrının makamına olan yakınlığından kaynaklanmaktadır. Nitekim bu konuyla ilgili olarak kendisiyle mülakat yaptığımız bir köy sakini Dede mevkiinin köylüler tarafından niçin bereketli kabul edildiğini şu ifadelerle açıklamıştır:

“Türkmenlerin Emine Teyze biz küçük bir çocukken, “onların çam ağacı ya da ardıç ağacı olduğunu zannetmeyin, onlar zeytin ağacı zeytin” diye söylendi. O tarafa tarla işi ya da başka herhangi bir için ne zaman giderse gitsin, yanına yiyecek- içecek hiçbir şey almazdı. Her gittiğinde de oradaki armut ağacının dallarının arasında sıcacık, dumanı tüten bir buğday ekmeği bulmuş. Önceden buğday ekmeği mi var? Ekmeklerimi hep çavdar unundan yapardık. O ekmeği her gün, her gittiğinde orada bulur yemiş. Daha sonra bunu herkese söylediği için bir daha görememiş” (Cengiz, 2020).

Adı bereket ile anılan, kendisine kutsiyet atfedilen böylesi bir yere zarar verilmesine yönelik bir hareket doğrudan mevki ile ilişkilendirilen erene, hatta Allah’a (Gök Tanrıya) yapılmış kabahat olarak kabul edilir. Bu kutsal tepeden yeşil bir dal olsa dahi, kesenin ya da herhangi bir şekilde zarar verenin cezasız kalmayacağına, felç geçirebileceğine, bu fiili işleyen kişinin evinde herhangi bir aile üyesinin bu sebeple hasta olabileceğine, hayvanlarının ölebileceğini ya da başka bir felakete maruz kalacaklarına inanılmaktadır. (Argun F. , 2020)

Kadim Türk inançları arasında olup bugün Türk dünyasının birçok yerinde varlığı gözlemlenen bir diğer kült, ağaç kültürüdür. Bugün, Türkistan coğrafyasında, Sibiryaya sahasında, Başkurdistan’da ardıç ve kayın ağaçları kutsal kabul edilmektedir (İnan, 1991: 257). Ardıç ve kayın ağaçlarının kutsal kabul edilmesi muhtemelen yine dağ kültürüyle ilişkili bir durumdur. Zira her iki ağaç da daha ziyade yüksek rakımlı bölgelerde bulunur. Yüksek rakımlı dağ zirvelerinin de daha önce de ifade edildiği üzere Tanrının makamına yakınlığı nedeniyle kutsal kabul edildiği bilgisi hatırd tutulacak olursa bu yorum daha anlamlı hale gelir. Yine tarih boyunca dünyanın farklı mitlerinde ağaçların yeryüzü ile gökyüzü arasında bir bağlantı sağladığına inanılmıştır (Eliade, 1992: 23-27). Nitekim Türklerde de bu inancın temelinde hayat ağacı inancı bulunmaktadır. Hayat ağacı, yer ile gök arasında bağlantı kurabilmektedir ve yaprakları yeşil kaldıkça da dünyada hayatın devam edeceğine inanılmaktadır (Arslan, 2014: 64). Ağacın dallarının gözle görülmez bir şekilde gök yüzüne yani Gök Tanrıya ulaştığı düşünülmektedir. *“Yeryüzünde ölümsüz olmayı başaramayan insanoğlu bu defa çareyi ölümden sonra dirilmeye veya ruhun ölümsüzlüğüne inanmakta bulmuş; hayat ağacı motifi bu duyguları simgelemek için kullanılmıştır.”* (Erbek, 1986, s. 10) Nitekim kadim Türk inancında önemli bir yeri olan şaman/baksı/kam gibi isimlerle anılan kişilerin vazifelerinden birisi yeryüzü ile gökyüzü arasında irtibatı sağlamaktır. Böylesi vazifeleri olan şamanın/baksının/kamın bu irtibatı kurarken kullandığı en önemli araçlarından birisi, davuludur ve davullarının üzerinde de kayın ağacı resimleri bulunmaktadır. Yine şaman/baksı/kam gökyüzüne doğru yapacağı yolculuğunda bir kayın ağacının üzerine oyulmuş basamaklara çıkarak ilerler, kayın ağacı Evren Ağacını simgeler,

ağacın gövdesine oyulmuş her bir basamak da şamanın/baksının/kamın geçmek zorunda olduğu Gök katmanlarını temsil eder (Eliade, 1999: 10, 62, 147, 149-150, 200). Zamanla hayat ağacının yerini dilek ağaçları almış olmalıdır. Çünkü işlevsel olarak hemen hemen aynı göreve sahiptirler. Bu motif, Türk destanlarının da en önemlileri arasında yer almaktadır ve onlara da kutsallık atfedilmiştir.¹ İslâmiyet öncesi Türk inancında kendisine bu kadar önem verilen ağaç kültü, İslamiyet'in kabulünden sonra da İslâmî bir görüntü altında varlığını koruduğu görülmektedir.

Köy halkı, Hz. Peygamberin “*Yarın kıyametin kopacağını bilseniz bile, bugün elinizdeki fidanı dikin*” sözüne atıf yaparak, bunun bir vasiyet olduğuna inanmakta, ağaç dikmenin çok büyük bir sevap olduğunu düşünmektedir. (Akbay, 2020) Bu düşünceye göre dikilecek ağacın meyve veren bir ağaç olması kazanılacak sevabın artmasına vesile olacaktır. Zira bu sayede insanlarla birlikte doğadaki diğer canlıların (kuşlar, böcekler vb.) bu meyvelerden istifade edeceklerine inanılmaktadır. (Akbay, 2020) Salda Köyü'ne çok yakın bir yerde olan ve köylünün kısmet açma, adak adama gibi ritüellerini gerçekleştirdiği *Doğan Baba Tekkesi*'nde bulunan ağaçların, 400 sene önce akıl hastalarını tedavi etmek için kullanıldığına inanılmaktadır. (Argun F. , 2020) Aynen Dede Tepesi'nde olduğu gibi buradaki ağaçların da namaz kılabilenlerine, herhangi bir darbe alırlarsa ağlayacaklarına, her ağacın bir ruhunun olduğuna inanılmaktadır. (Argun F. , 2020) Böylesi bir inançla aslında ağacın insan dışı bir varlık olmaktan çıkartılıp, insan formuna geçişi söz konusudur. Köy sakinleri ağaçların diplerinde, dallarının aralarında cinlerin yaşadığına inanmaktadır ve bu inançlarını şu ifadelerle dile getirirler: “*ağacın başı, boş değil*”, “*ağaç sahipli*”, “*ağaç dedeli*”. (Yıldırım, 2020) Köy sakinleri yağmur duasına çıkacaklarında dağa ve üzerindeki ağaçlara kutsiyet atfedilen bu mevkiyi tercih etmektedir. Köyde en az *Dede Tepesi* kadar önemli ve kutsal görülen bir başka mevki ise *Çatal Armut'u* denilen yerdir. (Cengiz, 2020) Burada bulunan armut ağacına bağlanan çaputlar vasıtasıyla sıtma hastalığından şifa bulacaklarına inanılmaktadır.

¹ Ağaçtan türeme ile örneklerden birisi, Oğuz Destanında yer almaktadır. Destana göre; bir gün Oğuz Kağan ava gider. Önünde, bir göl ortasında bir ağaç görür. Ağacın kovuğunda bir kız vardır. Kız, tek başına oturmaktadır. Bu, çok güzel kızdır. Gözü, gökten daha göktür. Saçları dere gibi dalgalı, dişleri inci gibidir. Oğuz Kağan onu görünce aklı gider, yüreğine ateş düşer. Onu sever, alır. Destanda, Oğuz Kağanın Gök, Dağ ve Deniz isimli üç çocuğunun olduğu ikinci evliliği ağaç ile ilişkili olarak anlatılmıştır. Bu efsanede yer alan ağacın vasıflarına baktığımızda ise doğurma, meydana getirmeden öte kozmik ağaç vasfının ağır bastığı görülmektedir. Kutsal ağaçlar ve bunlardan en önemlisi olan hayat ağacı Tanrı ile iletişim kurma görevindedir. Tanrı, ağaç vasıtası ile Oğuz Kağana kızı göndermiştir. Kız ise hayat ağacının öz suyu ile beslenerek burada hayat bulmuştur. Hayat ağacının Dünyanın merkezi konumu olarak kullanılması ve hayat bahşetme vasfı ile beraber yer aldığı efsanelerden biridir. Söz konusu bu efsanenin, farklı versiyonlarının olduğu da bilinmektedir. Detaylı bilgi için bkz.: Yaşar Çoruh, Türk Mitolojisinin Ana Hatları, İstanbul 2011 ,s.135.

(Cengiz, 2020) Eğer bu armut ağacının altında çocuklara banyo yaptırılırsa bazı rahatsızlıklarının geçeceğine inanılmaktadır. Köy sakinlerinin anlattıklarına göre; *Berberler Başı* adlı bir başka mevkii, köy halkınca kutsal kabul edilen yerlerdendir. Eskiden erkeklerin askere giderken kullandıkları bu güzergâhta, “*Beberler Çamı*” olarak adlandırılan büyük bir çam ağacı bulunmaktadır. Bu çamın altında, yalnızca askerler gideceği zaman ortaya çıkan Abdurrahman isminde birisi, bütün askerleri tıraş etmek için ortaya çıkar, bu dönem dışında hiç kimsenin, Abdurrahman adlı şahsı göremeyeceğine inanılmaktadır. (Cengiz, 2020) Eren ya da evliya gibi bir özelliğe sahip olan *Beberler Çamı*’ndan bir parça çıra ya da bir dal kopartmanın çok kötü sonuçları olacağına inanan köy sakinleri, bu inancın hilafına bir harekette bulunan bir kişi ile ilgili şöyle bir hadise anlatmaktadırlar:

“Ninemin babası oradan yalnızca bir tane çıra kırıp gelmiş. Sabaha kadar kötü ruhlar (onu) uyutmamış. Sabah olur olmaz, doğru camiye bırakıp gelmiş de ancak ondan sonra rahata kavuşabilmiş”. (Akbay, 2020)

Bu çamdan alınan herhangi bir şeyin kötü etkisinden ancak bu alınan şeyin camiye bırakarak ya da tekrar o ağacın dibine bırakarak kurtulabileceğine inanmaktadırlar. Ağaç, Abdurrahman isimli berberden dolayı mı mübarektir yoksa Abdurrahman isimli berber, ağaç sayesinde mi akıllarda yer etmiştir bilinmez ancak, köy halkı tarafından bu mevkie ve bu şahsa yönelik saygı duyulmaktadır. Bununla ilgili anlatılanlardan bir diğeri de şöyledir:

“Pont Ömer’in eşi, (lakaptır) Ramazan’a hamileyken, rüyasında “Bir oğlan çocuğun olacak, Berberler Çamındaki berberin ismini vermezsen çocuğun hastalıktan kurtulamayacak “demişler. Ancak onlar kendi babalarının ismini vermişler. O Ramazan bugün gerçekten de hasta. Aile içinde, geçtiğimiz iki sene arasında berberin adını öğrenip Abdurrahman diye sesleniyorlar. Ancak köylü hala Ramazan diye hitap ediyor. İsmi biraz da olsa değişince çocuğun hastalığı ilerlemediği gibi biraz biraz iyileşme de gözlendi” (Argun F., 2020).

Bu anlatıda asıl önemli olan unsur, bahsi geçen berberin, çamların arasında yaşıyor olmasıdır. Çam ağaçlarının kendisine doğaüstü bir güç sağladığına inanılmaktadır. (Argun F. , 2020)

Gelin Pınarı, Sultan Pınarı, Davud Dede, Zerdaliler Başı, Dede Tepesi, Berberler Çamı gibi mevkiilerin olduğu yerlere özel ziyaret günlerinin bulunmadığını ancak bir şekilde buralara yolu düşen insanların buradaki ağaçlara besmele ile selam verip, buradaki sülardan içmenin *dünyadaki en büyük nimet* olduğunu düşünmektedirler. Böyle ziyaretlerin, bu kutsal ağaçları mutlu edeceğini, burada namaz kılmanın çok büyük sevap olduğunu düşünmekte ve burada edilen duaların kabul olacağına inanmaktadırlar. (Argun F. , 2020)

4. Su ile İlgili İnançlar-Ritüeller

İslâmiyet öncesi Türklerde büyük bir kutsallık atfedilen su kültü inanç çerçevesinde büyük rol oynamıştır. Türk kültürü içerisinde su kültü kısaca yaratılışı ve hayatı, ifade etmektedir. Verbitskiy'in derlediği Altay Yaratılış Destanı şöyle başlamaktadır: “*Gök yoktu, yer yoktu. Yalnızca, sonu olmayan bir deniz vardı.*” W. Radloff'un derlediği anlatıma göre ise yaratılış; “*Her şeyden önce su vardı. Yer, ay, gök, güneş yoktu.*” şeklinde başlamaktadır. (Ögel, 2014, s. 451-509) Dolayısıyla Türklerin yaratılış destanlarında da su her şeyin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Türkler bazı deniz, göl, akarsuların diğerlerinden farklı olduğunu, onların birer iyeye sahip olduklarına inanmışlardır. Asya Hunları ve Kök Türklerin döneminden günümüze kadar farklı şekillerde bu inanç yaşatılmaya devam edilmektedir. Tarihin pek çok noktasında Türklerle iç içe geçen bir millet olarak Moğollar'da da suya verilen önem, Cengiz Han yasaları olarak bilinen kurallar içerisinde yerini almıştır. Buna göre söz konusu yasa “*suya idrar yapılmamalı, gündüz suya girilmemeli, su dalgalı olduğunda giysiler yıkanmamalı, altın ya da gümüş takıların üzerine su dökülmemeli*” (Roux, 2001,s.141) gibi net emirleri içermektedir.

Kadim Kök Türk inancında bazı su kaynaklarının buldukları mevki nedeniyle kutsal sayılmaları dışında suyun ayrıca bir şifa kaynağı olduğuna inanılır. Örneğin Kırgız Türkleri arasındaki inanca göre hasta olmuş birinin başının etrafına su saçılması durumunda hastanın şifa bulacağına inanılmaktadır. Salda Köyü, Göller Yöresinde bulunmasından dolayı çevresinde çok sayıda su kaynağı bulunmaktadır. Köy civarındaki su kaynakları, kadim bazı inançlarla birleşince, yörede su ile ilgili çok fazla söylencelerin de var olması kaçınılmazdır. Su kaynaklarının hiçbir şekilde kirletilmemesi gerektiğine inanılmaktadır. Salda Gölü'nün şifalı olduğu, kaşıntı, döküntü gibi cilt hastalıklarına iyi geldiği halkın inançları arasında yer almaktadır. (İlhan, 2020) Yılın bahar aylarında gölün ortasında mavimtirak bir gaz bulutunun görüldüğünü ve bunun da nefes darlığı hastalığına iyi geldiği düşünülmektedir. Salda Gölü'nün dışında önem verilen bir başka yer ise *Çatal Armut'u* denilen mevkiidir. Burada bulunan ağaçların, etraflarının şifalı sularla çevrildiğini anlatan köy halkı, hasta çocukların şifa bulabilmesi için bu sulara yıkandığını ve sonrasında buradaki armut ağacına çaput bağlayarak, dilek tuttuklarını ifade etmektedirler. (Cengiz, 2020) Yine, bir yatır olarak adlandırılan ve büyük keramet sahibi olduğu düşünülen “*Devid (Davud) Dede*”nin bulunduğu yerdeki suyun da şifalı olduğuna inanılmaktadır (Argun F. 2020). Yeni doğmuş bebekler için yapılan kırklama ya da kırkı çıkma

(Vargün, 2018: 870-880)¹ ritüellerinde kullanılacak su bu mevkiden getirilmektedir. Kırklama ya da kırkı çıkma ritüelinin adı dahi, hem sayı hem de ritüel esnasında kullanılan su vb. unsurlar aracılığıyla kadim Türk inançlarına-ritüellerine gönderme yapar niteliktedir. Kırklama/kırkı çıkma ritüeli bir anlamda “hazırlanma ve tamamlanma” manası taşıyan ve gökyüzündeki yıldız kümelerinin hareketlerine göre anlam kazanan (Schimmel, 2000: 265-273) kırk sayısından türetilmiştir.²Bununla birlikte kırk sayısı ile ilgili farklı anlamlar da bulunmaktadır. Bu anlamda Salda Köyü sakinleri bir bebeğin kırklamasındaki/kırkı çıkması sırasındaki ritüelde “*David* (Davud) *Dede*” mevkiinden getirilen su ile bebeğin yaşamının bir aşamasının tamamlanıp bir diğerine geçeceğine inanmaktadırlar. (Argun F. , 2020) Yolcu edilen misafirlerin, su gibi rahat gidebilmeleri için arkalarından su dökülür.

5. Taş ile İlgili İnançlar-Ritüeller

İslâmiyet öncesi Türkler arasında taş ile ilgili inanç ve ritüeller oldukça yaygındır. (Cüveynî, 2013: 101-106). Yada taşı ile ilgili ilk bilgilere Çin kaynaklarından ulaşmaktayız. Tang Hanedanı kayıtlarına göre;

“Türkler’in büyük ataları Hunlar’ın kuzeyinde bulunan So sülalesinden idi. Oymağın başbuğu Ananbu idi. Bunlar yetmiş kardeş idi. Birincisi dişi kurttan üremiş olup adı İçjini-nişibu idi. Ananbu ve kardeşleri doğuşundan budala oldukları için onların bütün sülalesi imha edildi. Nişibu tabiatüstü hususiyetlere malikti. Yağmur yağdırıp fırtına çıkarabilirdi. İki karısı vardı. Diyorlar ki biri yaz ruhunun kızı diğeri kış ruhunun kızı idi”. (Ayan, 2002: 625)

Uygurlarda hakimiyetin/egemenliğin sembolü de yeşim/yada taşıdır. Bu taşın muhafaza edilmesi durumunda dünyaya hâkim olunabileceğine inanılmaktadır. Bu durum sebebiyle Cüveynî, Uygur Türkleri için putperest demiş ve kaman adını verdikleri kişilerin sihir yoluyla pek çok şey yapabildiğini eserinde belirtmiştir. (Cüveynî, 2013: 104). Uygur Göç Destanı’nda yer alan destanda yer alan “*Karakurum’ un kudret ve zenginliği bu dağ sayesinde olsa gerek*” ve “*Kutlug Tag’ın taşları sizin ülkenizde kullanılmıyor, yerinize bunları biz değerlendirelim*” (Gömeç, 2020: 21) cümleleri, söz konusu taşın Uygur ülkesindeki yeri ve önemini ifade eder niteliktedir. Uygurlar’da olduğu gibi söz konusu bu taş, kadim Türk kültüründe zor zamanlarda tılsımına baş vurulan bir araç olarak

¹ Bebeğin doğumunun ardından kırk gün geçtikten sonra anne ve bebeği birlikte yıkanır. Bir maşrapa içerisine kırk adet küçük taş konulur ve yıkanır. Daha sonra bu kırk taş birer birer yıkanma suyunun içine atılır. Her taş atıldığında bir Fatiha okunur ve böylece toplamda kırk Fatiha okunmuş olur. Böylece doğumdan kırk gün sonra hem maddî hem de manevî olarak arınılmış olur.

² Kırkı çıkmak, kırk gün çile çekmek, kırk yıl düşünmek vb. gibi deyimlerde de görüldüğü üzere kırk kelimesi bir işaret etmektedir.

karşımıza çıkmaktadır.¹ Yağmura ihtiyaç duydukları zaman yada taşıni kullanarak aniden yağmur yağdırabilmişlerdir (Tanyu, 1968: 41-44). Nitekim yada taşıyla yağmur yağdırılabileceğine dair inancın gerçekleştirilen ritüeller sonucunda, Salda Köyü'nde var olduğu anlaşılmaktadır. Her sene mütad olarak mayıs ayında yağmur duasına çıkılmaktadır. Daha pek çok alanda kullanılan bu sihirli taş, İslâm öncesi dönemlerden günümüze farklı formatlara bürünerek varlığını korumuştur. Yörede, bebek kırklama ritüellerinde kullanılan taşlar dışında, *Gelin Taşı* adı verilen büyük ve büyüdü olduğuna inanılan bir taş daha bulunmaktadır. *Gelin Taşı*'nın aslında, bir hazinenin gömülü olduğu yere dikilmiş işaret olduğu da düşünülmektedir. Yanı sıra o taşın aslında gerçekte bir insan olduğunu orada eski bir yerleşim yerinin bulunduğunu ve bu kadının elleri hamurluyken tuvalete gittiği için taşa dönüştüğüne inanılmaktadır (Cengiz, 2020). Bu hadiseyi bir görgü şahidinden dinlediğini iddia eden köy sakini hadiseyi şu şekilde anlatmıştır:

“Çıllı Bekir, o taşın olduğu yerde koyunlarını otlatırken kartal şeklinde yapılmış bir küpe bulmuş. Hakkındaki efsaneleri de bildiği için bir zaman sonra sözü geçen kadının lahit şeklinde gömülü mezarına ulaşmış. Mezardan; kemerler, taşlar, hakikler, altınlar ve daha önce bulunduğu küpenin diğer eşi çıkmış. Çıllı Bekir, bunları eve getirip karısına hediye etmiş. Ancak üç gün boyunca rüyasında 30-35 yaşlarında, beyaz elbise giymiş, orta boylu, balık etli bir kadın gelerek “benim eşyalarımı niye aldın, onları bana geri getir” deyip durmuş. Kadının her gelişinde “senin eşyaların bende değil deyip” kovmuş ama daha sonra eşyaları mezara tekrar götürüp bırakmış ve kadını bir daha rüyasında görmemiş” (Argun G., 2020).”

Dolayısıyla, hazinenin dışında bu taşın kutsal ve dokunulmaz olduğu inancı bu ve benzeri olaylar neticesinde köy halkının belleğinde yer eder hale gelmiştir. Yörede, kutsal olarak kabul edilen bir başka taş ise *Memeli Taş* ya da *Kabir Taşı* olarak adlandırılan bir taştır. Mezarlık yolunun hemen kenarında yüzyıllardır aynı yerde durduğu düşünülen bu taşın, yeri değiştirilmemiş, zarar verilmemiş bir taş olup, bir işaret olabileceğine inanılmaktadır (Argun F., 2020). Salda Köyünde su kültü dışında var olduğu bilinen bir diğer kült de hayvan kültüdür.

6. Bazı Hayvanlarla İlgili İnançlar-Ritüeller

Salda Köylülerinin önemli kesimi geçimini hayvancılıktan temin etmektedirler. Bu nedenle hayvanların korunup, muhafaza edilmesi köylü için hayati bir konudur. Köylü hayvanlarını kimi zaman vahşi hayvanlara, kimi zaman ise görünmeyen varlıklara karşı koruma ihtiyacı hisseder. Hayvanlarının başına kötü bir olay

¹ Türkler Kök Tanrı'nın sıfatlarını imgeleyen ve Tanrı'nın kutunu taşıdığını düşündüğü canlı-cansız pek çok varlığı mukaddes saymışlardır. Detaylı bilgi için bkz. Pervin Ergun, *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2004, s.195.

gelmemesi için farklı uygulamalar yapmaktadırlar. (Argun G. , 2020) Alınlarına nazarlık takıp, boyunlarına mavi boncuklardan yaptıkları kolyeleri asmaktadırlar. Nazara karşı kimi zaman çörek otu, buğday tanesi hatta tavuk dışkısı dahi kullanılmaktadır. (Akbay, 2020) Tıpkı insanoğlu gibi hayvanların da nazar olabileceği, görünmeyen varlıkların hayvanlara da musallat olabileceği düşüncesi hakimdir.¹ Yine *sey*²olarak ifade edilen bir madde hem hayvanlara hem de çocuklara takılır, böylece onları nazardan koruyacağına inanılır (Cengiz, 2020).

Köy sakinleri, hayvanlarını nazar dışında da korumak için çeşitli ritüellerden istifade etmektedir. Eğer bir köylünün bir hayvanı kaybolursa “*kurt ağızı*” adı verilen bir ritüel sayesinde hayvanın korunabileceğine inanılır. (Cengiz, 2020) Bu ritüel, köyün bilge kişisi/işi bilen kişisi olarak kabul gören bir kadın tarafından gerçekleştirilmektedir. Ritüel için omuz hizasından dirseğe kadar ulaşacak uzunlukta bir ip kesilir, dualar eşliğinde, ipe yedi düğüm atılır. İp daha sonra karanlık bir yere atılır. Böylece kaybolan hayvan bulunana kadar, vahşi hayvanlardan korunmuş olur (Cengiz, 2020). Eğer evin etrafında beyaz renkli yılan gibi bir hayvan görülürse bu durum hayra yorulmakta, onların evin koruyucuları olduğu düşünülür. Köyde beyaz yılanlar için evin bekçisi olduğu inancı hâkim olup beyaz yılanların kendilerine zarar vermeyeceğini düşünmektedirler. Ancak karayılanların ise şeytan olduğuna inanmaktadırlar (Akbay, 2020). Zira ev dışındaki yaşam alanlara dair inançlarda da yılan koruyucu olma rolüne sahiptir. Nitekim konuyla ilgili yaptığımız bir mülakatta tarlada tavşan gören bir kadının, “*tavşan gördüm, onun yerine yılan görsem iyiydi*” diye bir serzenişte bulunduğu söylenmektedir. Yılana yüklenen koruyucu rolünün kadim bir geçmişi olduğu anlaşılır. Altay Yaratılış Destanı’nda da bulunan yılan motifinin, şeytanın gelmesi durumunda insana haber verme görevi bulunmaktadır. Dolayısıyla, yılan insanı koruyucu bir rol üstlenmiştir. Destanda yılanın koruyucu olma durumu şu şekilde ifade edilir:

“... Bu ağacın dibine bir iti bekçi dikti. Giderken ite dedi: “-Sakin uyuyup kalma, eğer şeytan gelirse, sakın onu bırakma! Bekçi itin yanına bir de yılan vermişti. Yılana da ayrıca şöyle tembih etmişti: “-Eğer şeytan gelirse, sok

¹ Köylü uğursuzluk getireceğine inanılan bazı eylemlerden özellikle sakınmaktadır. Köyde yere düşen ekmekler çöpe atılmaz, üç kere öpüp alma götürülerek kuşların yemesi için yüksek bir yere bırakılır. İçerisinde ekmek kırıntılarının bulunduğu sofraya bezi gibi örtüler, evde ayak altına çırpılmaz, üzerine basılıp nimete saygısızlık yapılmaz. Kimsenin geçmediği yerlere çırpılan bu örtülerden dökülen ekmek kırıntılarının, melekler ya da kuşlar tarafından yendiğine inanılmaktadır (Argun, 2020). Köy sakinleri bu ekmek kırıntılarına basılırsa basan kişinin şeytanlar ya da cinler tarafından çarpılabileceğini; ekmeğin ayaklar altına alınması durumunda Allah’ın bir daha ekmek vermeyeceğine inanılmaktadır. Yine evde geceleyin uğursuzluk getireceği düşünülmesi için tırnak kesilmemekte, banyo yapılmamaktadır. Özellikle akşamları evde ışık çalmak kesinlikle kabul edilen bir davranış değildir. Şeytanların bu ışık sesine geldiklerine inanılmaktadır. (Cengiz, 2020)

² Sey, kalaycılarının kullandığı aynı zamanda nazardan koruduğuna inanılan, limon tuzu büyüklüğünde, kekremsi, tuzlu ve ekşi tatlarının bir arada olduğu bir maddedir. (Nişadır)

hemen sen şeytanı. Ayrıca tembihledi hem iti hem yılanı..." (Ögel, cilt:1, 2014: 489).

Günümüzde devam eden bu kült, evin koruyuculuğu formatına sokulmuştur. Destanda yılanın haber verme ve koruyucu statüsü, Salda'da evin koruyuculuğunu üstlenmesiyle devam etmektedir. Yılan gören kişi, bu durumu bir yandan ev ahalisinin korunup kollandığı şeklinde bir tabir ile yorumlarken, diğer yandan tüm işlerinin yolunda gideceği, yılan gibi "akkın" bir şekilde yol alacağı şeklinde yorumlar. Yanlışlıkla ya da kasten bir yılan öldürülmesi durumunda ise öldürülen yılanın eşinin bir gün muhakkak intikamını alacağına inanılmaktadır. Bu inanç Ersarı Türkmenleri arasında da bulunmaktadır. (Kalafat, Avşar, 2017: 312) Bugün hala yılan motifi, Salda örneğinde gördüğümüz gibi, Türk Dünyası'nda da önemini ve yüklendiği koruyucu anlamını taşımaya devam etmektedir.

"Türk mitolojisinde yer altının sahibi olarak kabul edilen Erlik'in şaman dualarında karayılandan bir kamçıya sahip olduğu söylenmektedir. Altay mitolojisinde Erlik elinde kırbaç yerine yılanla tasvir edilmektedir. Altaylıların inancına göre Erlik'in vücudu yılanlarla sarılıdır (Beydili 2015: 617). Radloff tarafından derlenen Altay yaratılış mitine göre Erlik Tanrı Kuday'ın yenmesini yasakladığı meyvenin bekçiliğini yapan yılanın içine girerek yasak meyveyi yer. Bu duruma öfkelenen Tanrı Kuday yılanı "Şimdi sen Körmös (Şeytan) oldun. Kişiler sana düşman olsun, vursun, öldürsün." der. Erlik'in oğullarından birinin adı da "Yılanlı Karaş"tır. Erlik'in oğullarından "Taş Bilekli Pay Maatır"ın dokuz kızı şaman dualarında siyah yılanlara benzetilmektedir. Erlik'in sarayının yanında yer aldığı "Bay Tenis"in içi "abra" ve "yutpa" adı verilen su canavarlarıyla doludur. Bu canavarların şaman kıyafetlerine yansması şaman elbisesi "Manyak"ın yan (mıkın) kısmına dikilen ve yılanı andıran sicimler şeklindedir. gaman davulunun iç kısmında Erlik'in oğullarından "Piy Batış"ın sahibi olduğu cehennem gölleri kıyılarından sakınlarından "kamık"ın yani zehirsiz yılanın resmi bulunur. Yine "Manyak"ın sol tarafına koyu renkli kumaştan hazırlanmış üç veya dört arşın uzunluğunda iki kalın sicim asılır. Bu sicimlerden birine yılan, diğerine zehirsiz yılan denir. Şamanlar yılanları kötü ruhları kovma aracı olarak kullandıkları için elbiselerine ve davullarına mutlaka sembol ya da tasvir şeklinde yılanları dâhil ederler." (Yeşildal, 2018, s. 425-426)

Baykuş Batı Medeniyetinde bilgeliğin sembolü olarak kabul edilir. Baykuş Bilgelik Tanrıçası Minerva'nın (Grek Mitolojisinde Tanrıça Athena'nın) sembolüdür. Bu anlamda: "*Minerva'mn baykuşu, ancak gün batarken uçmaya başlar*" ve baykuşun görülmesi aydınlığa/iyiliğe ulaşmanın işareti olarak kabul edilir (Hegel, 1991: 31). Doğu Medeniyetinde ise tam tersine baykuş bir uğursuzluk alameti olarak kabul edilmiştir.¹ Asırlar boyunca çeşitli alanlarda münasebetlerde bulunan Türkler ve Çinliler arasında kültürel ve inançsal bazı benzerlikler meydana gelmiştir. Örneğin her iki millette de baykuş bir uğursuzluk sembolü olarak kabul edilmiştir. Antik

¹İstanbul'un fethinde Fatih Sultan Mehmed'in okuduğu Sadi-i Şirazi'ye ait bir beyit bu kabulün bir ifadesi gibidir. Fatih Sultan Mehmed bu beyit ile İstanbul'un harap halini anlatmak istemiştir: "Perde-dârî mî-küned der tâk-ı kisrâ ankebûd/Bûm nevbet mî-zened der kal'a-i Efrâsiyâb" (Örümcek Kisra'nın penceresinde perdedarlık yapıyor. Baykuş Efrâsiyâb'ın kalesinde nevbet vuruyor.) (Tursun Bey, 2020: 56).

Çin’de yeni doğmuş bebeklerin gök yüzü için kurban edilmesi yönünde bir ritüel bulunmaktadır. Özellikle kız çocukları gök tanrının temsilcisi ya da kızı olarak kabul edilen, ateşin ve gök gürültüsünün simgesi olarak kabul edilen baykuşa kurban edilirdi (Esin, 2001: 110). Çin mitolojisinde ve dini ritüellerinde baykuşa yüklenen olumsuz anlam Çinlilerin yakın ilişkiler geliştirdikleri Türklere de geçmiş olmalıdır (Köse, 2019). Türkistan coğrafyasında oluşan baykuş imgesi Türklerle beraber Anadolu’ya kadar ulaşmıştır. Günümüzde de Anadolu coğrafyasında baykuş korkuyla beraber saygı duyulan bir canlı olarak kabul edilmektedir.

Kamların kostümlerinde baykuş pençelerinin ve resimlerinin bulunması muhtemelen bununla ilintilidir. Ayrıca kamlarla ilgili inançlarda/kabullerde baykuşlar kamların yardımcısı rolündedirler. (Roux, 2005): 239). Kutadgu Bilig ve Şecere-i Terâkime’de de görebileceğimiz üzere Türklerin ongunlarından birisi de baykuştur. (Roux, 2005, s. 381-384). Bununla birlikte Türk mitolojisinde de baykuş oldukça önemli bir yere sahiptir ve uyanıklığın simgesi olarak kabul edilir (Roux, 2005:229). Verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere; baykuşa olumlu ve olumsuz anlamların yüklendiği görülür. Her ne kadar Türkistan coğrafyasında baykuş hem olumlu hem de olumsuz imge/simge olarak kabul edilse de Anadolu’da daha ziyade olumsuz bir imge/simge olarak görülür.

Salda Köyü’nde bu canlıya olumsuz anlam yüklenmiştir. Yörede beddua edilirken “*Evinde baykuşlar ötsün!*” denmektedir. Baykuşun uğursuz olduğuna, baykuş hangi evde bulunuyorsa ya da ötüyorsa o evden birinin öleceğine bir işaret olduğuna inanılmaktadır. Bununla ilgili yaşanan bir olaya bizzat şahit olduğunu söyleyen köy sakini konuyla ilgili şunları anlatmıştır:

“Hasan Basri, çatısında bir sabah uyandığında baykuş yavrularının olduğunu görmüş. Bunun kötüye işaret olduğunu düşünen Hasan Basri, bu yavruları almış eski, kullanılmayan bir evin çatısına bırakmış. Hasan Basri daha evine dönmeden, baykuş yavrularının ondan önce davranıp tekrar çatıya konduklarını görmüş. Bu olaya korkuyla karışık sinirlenen Hasan Basri tekrar yavruları götürüyormuş ancak yine yavrular ondan önce uçarak çatıya konuyorlarmış. Hasan Basri ise bu olayın yaşandığı hafta içerisinde vefat etmiş” (Akbay, 2020)

Bu örnekten de anlaşılacağı üzere Salda Köyü sakinleri için baykuş, uğursuzluğun/kötülüğün sembolü konumundadır.

Kadim Türkler hayvancılık vasıtasıyla geçimlerini sağladıklarından, sürülerin sevk- idaresi ve korunması konusunda atlar ve köpekler en önemli yardımcılarıdır. Gündelik hayattaki rollerinin büyüklüğüne paralel olarak kültürlerinde, inançlarında

ve gündelik bazı ritüellerinde köpeğin önemli bir yeri vardır. 12 Hayvanlı Türk Takviminde, on birinci yıl köpek yılı olarak belirtilmiştir (Bazin, 2011: 124). Diğer taraftan Oğuz Kağan Destanı'nda da karşımıza çıkan barak adlı, uzun tüylü köpekler (Reşideddin Fazlullah, 1982, s. 25-26, 86, 89, 95, 123), eskiden Türkler için kutsal kabul edilmiştir (Karakurt, 2011: s. 189). Bazı kamların barak isimli bu köpeğin sırtına binerek gök yüzüne çıktıkları bilinmektedir. Yine kamlar, koruyucu ruhlarından yararlanmak için de boyunlarına köpek heykelciklerini takmışlar, davullarına da köpek resimlerini işlemişlerdir (Armutak, 2002:420).

Kazak Türklerine ait mitolojide köpek, Kurmay isimli bir kuşun yumurtasından çıkarken (Armutak, 2002: 420), köpek Tatar mitolojisinde türeyişin simgesi olmaktadır. İnanca göre rengi kırmızı olan bir köpeğin bir hakanla birleşmesi sonucu, Tatarlar meydana gelmiştir (Karakurt, 2011: 30-47). Barak (köpek) aynı zamanda Türklerde heterodoks İslam anlayışında bir dervişin de adıdır. Barak Baba adlı bir Kalenderî dervişinden dolayı Baraklar olarak bilinen bir Türk topluluğu vardır (Ocak, 1999: 65-70).

Salda Köyü sakinleri köpeklerin altıncı hislerinin olduğuna inanmakta olup, köpeklerin gözle görülmeyen varlıkları görebildiklerine ve doğal afetler gibi olağan üstü zamanlarda insanları uyarırcasına havladıklarına inanmaktadırlar (Argun G., 2020). Yine köy sakinleri özellikle ezan okunduğu sırada havlayan köpeklerin meleklerle selam verdiğini, hatta köpeğin de o sırada ezan okuduğuna inanmaktadırlar (İlhan, 2020). Köy sakinlerinin bir kısmı ise köpekleri ve köpek ulumalarını hayırlı değil şerli/kötü bir gelişmenin habercisi olarak kabul etmektedir. Nitekim bazı imamlar vaazları öncesinde köpek havlamalarından korkmaktadır, ulumalarını hayra yormazlar, havlama/uluma seslerini bir insanın ölümünün habercisi olduğu ya da kötü bir gelişmenin işareti olduğunu inancındadırlar (Akbaş, 2020). Konuyla ilgili olarak bilgisine başvurduğumuz bir köy sakini konuyla ilgili şu şekilde bir bilgi vermiştir: “*Camdan bakmama rağmen göremedim ama bir köpek vardı ve dakikalarca acı acı uludu, sonra da sesi kesildi. Hemen işte o gece torunum vefat etmiş*” (İlhan, 2020). *Köpeklerin böyle bir gücü var işte*” ifadelerini kullanmıştır (İlhan, 2020).

Salda Köyü'ndeki baykuş örneğinde gördüğümüz gibi, bazı hayvanların türlü türlü uğursuzluklar getireceğine inanılmaktadır. Tilki de bunlardan birisidir. Yakın zamanda yaşanan bir olay sonrası var olan bu köklü algı daha da yerleşmiştir. Olay

şu şekilde gerçekleşmiştir. Ekin biçilen bir tarlaya, tilki gelir ve oradaki genç kızın üzerine idrarını yapar ve kaçar. Bu olayın kötü günlerin habercisi olarak yorumlayan tarladaki insanlar, artık genç kızı kimsenin almayacağını, eninde sonunda kuduracağı düşünülür. Kız gerçekten de uzunca bir zaman evde kalır. Çok yaşlı bir adam istemeye gelince de hiç olmazsa çocuğu olur gerekçesiyle evlendirilir. Kızın yaşadığı kötü olaylar silsilesi bu şekilde devam eder ve başından türlü kötü hadiseler geçer. Tüm bu yaşadığı kötü hadiselerin nedeni olarak da tarlada bir tilkinin genç kız iken üzerine siymiş olması düşünülmektedir. Bugün hâlâ bu inanç devam etmekte olup, Salda' da tilkilerden haz edilmemektedir.

Sonuç

Ulaşılabilen kaynaklara göre İslamiyet öncesi dönemlerde, Türklerin dini inanışlarının ve ritüellerinin doğa ve doğa ile özdeşleşen kültürlerle derinden bağlı olduğu ve sürrealizm güçlerini de yaşadıkları yerlerden aldıkları bilinmektedir. Türkler bu çalışmanın içerisinde geçen kültürler dışında, evren ile ilişki daha pek çok külte sahip olmuşlar ve tarihin farklı dönemlerinde muhtelif kültür ve medeniyet daireleri ile etkileşim içerisine girmelerine rağmen inançlarını ve bu inançlara bağlı olarak gelişen kültürleri yaşatmışlardır. Savaş, düşman istilası, kıtlık ya da salgın hastalık gibi nedenlerden ötürü Türkistan coğrafyasını terk etmek zorunda kalanlar ise gittikleri diğer coğrafyalarda bu inançlarını, ritüellerini ve sahip oldukları kültürleri yaşatmaya devam etmişlerdir. Hatta Türkler tarihlerindeki en büyük değişim-dönüşümlerden birisini yaşadıkları İslâmiyet'i kabullerinden sonra dahi kadim inançlarının önemli bir kısmını İslâmî bir görüntü altında, bir kısmını da İslâm ile sentezleyerek yaşamaya devam etmişlerdir. Türkler "Eski Türk Dini" olarak kabul edilen tabiat kuvvetleri, atalar kültü ve Gök Tanrı inancına ait izlerin etkilerini tarih boyunca girdikleri pek çok dine sentezlemişlerdir. Kimisinde bu izler, değişim ve dönüşüme uğrarken kimisinde de olduğu şekli ya da bir benzeri kullanılarak günümüze kadar ulaşmıştır. Kadim Türk inancına göre; tabiattaki tüm nesnelere, Gök Tanrı ile ilişkili olmaları sebebiyle her bir nesnenin ruhu olduğuna inanmışlardır. Gök Tanrı'ya dua etmek ya da ona olan saygılarını göstermek adına; dağ, ağaç, su, ateş vb. gibi kültürleri kullanmışlardır. Dağ kültü, Müslümanlıkla birlikte başka bir şekilde bürünerek devam ettirilmiştir. Türklerin kutsal dağları artık Gök Tanrı için olmasa da kutsal kabul edilmeye devam edilmiş ancak bu kutsal kabul edilen yerlerde "erenlerin" ya da "evliyaların" bulunduğu inanılmıştır. Dağlar, bu karakterlerle kutsal olmaya devam etmiştir.

Salda Köyü'nde de yukarıda bahsi geçen inançların, kültlerin ve bu inançlar-kültler çerçevesinde gelişen ritüellerin büyük bir kısmı, İslami motiflerle birlikte yaşatılmaktadır. Hâlihazırda köyde dağ, ağaç, su, ateş, güneş, ay ve hayvan kültleri ile bu kültler çerçevesinde gelişmiş ritüellere rastlanmaktadır. Bahsi geçen inançların, kültlerin, ritüellerin izlerine bazen dilden dile dolaşan bir anlatıda, bazen de “dört dizelik” bir duada rastlanmaktadır. Salda Köyünün bahse konu olan inançların, kültlerin ve ritüellerin çıkış noktası olan Türkistan coğrafyasına olan uzaklığı dikkate alındığında; kadim inançların, kültlerin- ritüellerin insanların belleklerinde ve gündelik yaşamda halen yaşatılıyor olması büyük oranda geçmiş yaşam biçiminin ve kolektif belleğin muhafazasıyla izah edilebilir. Günümüzde bilhassa Anadolu'da bu inanışlar, Türk geleneklerinden kalanlar olarak tüm canlılığıyla devam etmekte ve nesilden nesle aktarılmaktadır. Salda'da karşılaşılan hemen hemen her inanışın ve ritüelin temeli binlerce yıllık Türk kültürüne, Türk mitolojisine dayanmaktadır. Türklerin eski inançlarından kaynaklanan pek çok ritüel göstermektedir ki, kültürel açıdan Salda Köyü'nün de Türkistan'dan günümüze pek çok değer Anadolu'ya taşınabilmiş ve varlığını müdafaa edebilmiştir.

Kaynaklar

- Alâeddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihân Güşâ*, Çev. Mürsel Öztürk, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Armutak, Altan (2002), “Doğu ve Batı Mitolojilerinde Hayvan Motifi”, *İstanbul Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Dergisi*, İstanbul, ss.411-427.
- Arslan, Seher (2014), “Türklerde Ağaç Kültü ve Hayat Ağacı”, *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, I/1, ss. 59-71.
- Ayan, Ekrem (2002), “Türk Mitolojisinde Su Kültü ve Yada Taşı”, *Türkler*, III. Cilt, Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca (ed.), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.622-628.
- Bayat, Fuzuli (2006), “Türk Mitolojisinde Dağ Kültü”, *Folklor Edebiyat Dergisi*, XII/46, İstanbul.
- Bayrak, İ. İ. (2017), “Kırgız Kültüründe Su Kültü ve Bağımsızlık Sonrası Kırgız Kadın Yazarların Eserlerine Yansıması”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. S. 2, s. 4.
- Bazin, Louis (2011), *Eski Türk Kronolojisi Yöntemleri*, çev. Vedat Köken, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Cüveynî, Alâaddin, Ata Melik (2013), *Tarih-i Cihangüşa*, Çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara.
- Çobanoğlu, Özkul (2016), “Toplumsal ve İktisadi Kökenleriyle Türk Mitolojisi”, *Bilim ve Ütopya*, S. 270, ss.12-36.
- Çoruhlu, Yaşar (2002), *Türk Mitolojisinin Anahatları*, Kabalcı Yayınevi: İstanbul.
- Eliade, Mircea (1992), *İmgeler ve Simgeler*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: Gece Yayınları.
- Eliade, Mircea (1999), *Şamanizm*, çev. İsmet Berkan, Ankara: İmge Kitabevi.
- Erbek, G. (1986), “Dokuma, İşleme ve Örgülerdeki Koç Boynuzu Örgesi”, *Antika Dergisi*, s. 10.
- Ergun, Pervin (2004), *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Esin, Emel (2001), *Türk Kozmolojisine Giriş*, İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Genç, Reşat, “Türk Düşüncesi, Davranışı ve Hayatında Renkler ve Sarı, Kırmızı, Yeşil,” S. Tural, E. Kılıç (ed.), *Nevruz ve Renkler*, Ankara: Atatürk K. M. Yayını, 1996, ss.41-48.
- Gömeç, Saadettin, Yağmur (2018), “Umay Ana Üzerine Düşünceler”, Alpaslan Ceylan (ed.), *4.Uluslararası Türk Şöleni Türk Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, Güneş Vakfı Yayınları, ss. 701-710.
- Gömeç, Saadettin, Yağmur (2020), “Uygur Türklerinin Destanlarındaki Tarihi Gerçekleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı*, S. 246, ss. 11-26.
- Guignes, Joseph De (2018), *Hunların Türklerin Moğolların ve Daha Sair Batı Tatarlarının Tarih-i Umumisi*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Günay, Ünver ve Harun Güngör (1997), *Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dini Tarihi*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Gündüz, Tufan (2017), *Oğuz Kağan Destanı-Reşideddin Oğuznamesi*, İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, (1991), *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*, Çev. Cenap Karakaya, İstanbul: Sosyal Yayınları.
- İnan, Abdülkadir (1991), “Türk Boylarında Dağ, Ağaç (Orman) ve Pınar Kültü”, *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, ss. 253-259.
- İnan, Abdülkadir (2017), *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kafesoğlu, İnan (2017), *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kalafat, Yaşar, Muhammed Avşar, A. Turan (2017), *Türk Kültür Coğrafyasında Salur Halk İnançları*, Ankara: Berikan Yayınevi.

- Karcıoğlu, Özer, N. (2018), "Hava Durumu ve Ayın Evreleri Anomalilerinin Bıst'de Getiri ve Oynaklığa Etkisi", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, S. 32, s. 534.
- Kelam, Ş.K. (2019). "Türk Mitolojisinde Çam Ağacı Sembolünün Yeri ve Çağdaş Türk Resim Sanatına Yansımalar", Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Kıyak, Abdülkadir, "İslamiyet'ten Önce Türklerde Güneş ve Ay ile ilgili inanışlar", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergisi*, S. 6, ss. 133-143.
- Köse, Serkan (2019), "Türk Kültüründe Baykuş", *Kültür Araştırmaları Dergisi*, S. 3, ss. 288-301.
- Kumartaşlıoğlu, Satı (2016), *Türk Kültüründe Ateş ve Ocak İyeleri*, Konya: Kömen Yayınları.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1999), *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sufilik: Kalenderiler (XIV-XVII. Yüzyıllar)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ocak, Ahmet Yaşar (2016), *Kültür Kaynağı Olarak Evliya Menâkıbnâmeleri-XV-XVII. Yüzyıllar*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ocak, Ahmet, Yaşar, (1993), "Eski Türkler'de Dağ Kültü", *DİA*. S (401-102):8.
- Ögel, Bahaeddin (2014a), *Türk Mitolojisi I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ögel, Bahaeddin (2014b), *Türk Mitolojisi II*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özbay, Ekrem (2007), *Türkmenistan'dan Anadolu'ya Örf Adet ve Halk İnançları*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Polat, İrfan (2020), "Türk Kültüründe Dağ Kültü ve Dağ Kültüne Bağlı Varlıklar", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 68, ss. 153-174.
- Reşideddin Fazlullah (1982), *Câmi'üt-Tevârih, II/Reşideddin Oğuznamesi Tercüme ve Tahlili*, Çev. Zeki Velidi Togan, Haz. Tuncer Baykara, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Roux, Jean Paul (2005), *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*, çev. Aykut Kazancıgil, Lale Arslan, İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Roux, Jean Paul (2001), *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, çev. Aykut Kazancıgil, Lale Arslan, İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Schimmel, Annemarie, (2000), *Sayıların Gizemi*, Çev. Mustafa Küpüşoğlu, İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Seroşevsky, V. L. (2007), *Saha Yakutları*, İstanbul: Selenge Yayınları.
- Şahbaz, Mehibe (2018), "İslam Öncesi Türklerde Dağ Kültü ve İnancı", *Social Sciences Studies Journal*, S. 4, ss. 2250-2261.

- Tanyu, Hikmet (1968), *Türklerde Taşla İlgili İnanışlar*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Taş, İsmail (2017), *Türk Düşüncesinde Kozmogoni-Kozmoloji*, Kömen Yayınları.
- Tryjarski, Edward (2012), *Türkler ve Ölüm*. İstanbul: Pinhan Yayınları.
- Tursun Bey (2020), *Târîh-i Ebû'l-Feth*, I, çev. Mertol Tulum, İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Vargün, Berivan, (2018), “Doğum ve Doğum Sonrasında Anne ve Bebeğin Korunmasına İlişkin Geleneksel Uygulamalar”, *International Journal of Human Sciences*, XV/2, ss. 870-880.
- Yeşildal, Ünsal Yılmaz (2018), “Bir Arketip Olarak Yılan”, *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, S.13, ss. 420-431.

Kaynak Kişiler

- Ayşe AKBAY (65), Salda Köyü, Yukarı Mahalle, Görüşme Tarihi: 27.01.2020.
- Fadime İLHAN (56), Salda Köyü, Yukarı Mahalle, Görüşme Tarihi: 28.01.2020.
- Fatma ARGUN (79), Salda Köyü, Aşağı Mahalle, Görüşme Tarihi: 30.01.2020.
- Gülsüm ARGUN (51) Salda Köyü, Aşağı Mahalle, Görüşme Tarihi: 23.01.2020.
- Zahide CENGİZ (75), Salda Köyü, Yukarı Mahalle, Görüşme Tarihi: 25.01.2020.

İnternet Kaynakları

- Karakurt, Deniz (2011), *Türk Söylence Sözlüğü Açıklamalı Ansiklopedik Mitoloji Sözlüğü*, e-Kitap, erişim tarihi: 01.10.2021.